

Introducere

Trei opoziții relevante pentru studierea fenomenului comunist

Volumul de față ilustrează tendințe actuale privind abordările transdisciplinare și transnaționale în analiza fenomenului comunist din România în context regional, european și global. Au trecut peste treizeci de ani de la căderea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est, și în acest răstimp „bătăliile pentru arhive” au dus la deschiderea majorității arhivelor importante pentru cercetarea trecutului comunist, inclusiv a arhivelor fostelor poliții secrete comuniste. S-a scris mult despre regimul comunist după 1989, iar lucrările publicate ne ajută să întrezărim câte ceva din complexitatea unui fenomen pe care suntem încă departe de a-l înțelege pe deplin. Au rămas, desigur, pete albe și zone gri, evenimente și evoluții din perioada comunistă care nu au fost lămurite suficient. Mai mult, memoria comunismului în postcomunism s-a transformat într-un câmp de cercetare dinamic și sofisticat. Tocmai această complexitate a fenomenului comunist și a rememorării sale în postcomunism riscă să scape, de exemplu, reconstrucțiilor istorice strict evenimentiale sau ale analizelor politologice bazate pe memoriile contrafăcute ale foștilor demnitari comuniști sau ale foștilor colaboratori ai Securității.

Volumul de față, prin studiile care îl alcătuiesc, reprezintă, după cum spuneam mai sus, și o pledoarie

pentru adoptarea unor perspective transdisciplinare și transnaționale asupra fenomenului comunist din România și din fostul Bloc Sovietic, precum și a diverselor procese de rememorare a acestui fenomen în postcomunism. Analiza fenomenului comunist nu mai constituie de mult apanajul istoricilor, politologilor sau sociologilor. Cercetările realizate din perspective diverse – cum ar fi arte vizuale și studii culturale, muzicale, de teatru sau de cinematografie și până la studii de inginerie, geografie, educație fizică și sport – pot oferi interpretări inovative cu privire la perioada postbelică, la schimbarea de regim din 1989 și la procesul complicat al rememorării, atât a perioadei comuniste, cât și a Revoluției din decembrie 1989. Perspectiva transnațională este cu atât mai utilă cu cât istoria politică și-a epuizat în mare parte potențialul explicativ cu privire la perioada 1945-1989. Actorii mărunți ai istoriei mari și viața lor cotidiană, cu bucurii și drame, cu strădaniile de a transgresa granițele României comuniste prin imaginație, pe calea undelor sau prin călătorii constituie un câmp de cercetare insuficient explorat. Istoria transnațională se apleacă asupra influențelor subtile pe care contactele informale cu „străinii,” adeseori documentate de informatorii Securității, și circulația persoanelor, ideilor și bunurilor materiale peste granițele naționale le-au avut asupra unor fenomene precum rezistența armată, protestul public, disidența anticomunistă, emularea modelului cultural occidental sau dezvoltarea unei identități europene. Studiile din acest volum au fost grupate în trei secțiuni, care, din considerente teoretice și metodologice, au fost definite pe baza a trei opoziții, după cum urmează: (1) Memorie vs. Istorie; (2) Cultură vs. Politică; și (3) Transnațional vs. Național. În loc de concluzii, volumul se încheie cu un text memorabil despre relevanța studiilor românești, și anume, versiunea în limba română a

discursului de recepție rostit de profesorul american Daniel Chirot cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București.

Prima secțiune, *Memorie vs. Istorie*, grupează trei studii care ilustrează foloasele diversității tematice și metodologice, și care discută aspecte legate de schimbarea violentă de regim din decembrie 1989, precum și de rememorarea și instituționalizarea memoriei trecutului comunist și a prăbușirii acestuia. Primul studiu, semnat de Florin Abraham, oferă o imagine de ansamblu asupra prăbușirii regimului comunist din România și susține teza schimbării revoluționare de regim din decembrie 1989. Având de ales între abordarea ideografică și cea nomotetică, autorul arată că a utilizat metoda ideografică în căutarea cauzelor unui fenomen pe cât de complex, pe atât de controversat precum Revoluția română din 1989, pe care o consideră un eveniment istoric din categoria „punctelor de cotitură.” Cel de-al doilea studiu, realizat de Simona Mitroiu, abordează trecutul comunist din perspectiva destinului individuale și a modului în care acestea au fost influențate de către regim. Studiul se concentrează asupra proceselor de reamintire și prelucrare a trecutului comunist la nivelul reprezentărilor colective și la nivelul povestirilor vieții. Autoarea susține argumentat că există aspecte cercetate insuficient la nivelul studiilor de gen corelate cu procesul reamintirii trecutului comunist și propune o viziune de ansamblu asupra integrării narațiunilor feminine în discursurile privind memoria comunismului. Al treilea studiu, și ultimul din această secțiune, îi aparține lui Mihai Stelian Rusu și propune o analiză cantitativă privitoare la schimbarea nomenclatorului stradal în România post-comunistă. Autorul justifică alegerile metodologice, prezintă sursele datelor empirice folosite în cercetare și analizează amploarea schimbării denumirilor stradale

din orașele românești după căderea regimului comunist. În același timp, prelucrarea statistică a datelor permite atât calcularea procentului revizuirii toponimiei în postcomunism, cât și stabilirea variației acestui procent de la o regiune istorică românească la alta.

A doua secțiune, Cultură vs. Politică, conține trei studii care discută, din perspective diferite, culturi instituționale sau culturi ale rezistenței din perioada comunismului târziu și se concentrează în special asupra relației complicate dintre arhitecți, artiști plastici sau scriitori și regimul comunist. Primul studiu din această secțiune, semnat de Corneliu Pintilescu, examinează modificările succesive ale statutului arhitecților în perioada comunistă. Autorul prezintă evoluția cadrului instituțional, discută limitele autonomiei profesionale a arhitecților și analizează relația dintre breasla arhitecților și regimul lui Nicolae Ceaușescu în contextul adoptării de către regim a unei politici de restructurare radicală a spațiului în mediul rural și în cel urban începând cu anii 1970. Cel de-al doilea studiu, realizat de Cosmin Nasui, discută condiția artiștilor plastici în anii 1980. Autorul examinează condiția artiștilor în România comunistă dintr-o perspectivă „integratoare,” luând în considerare contextul politic și cel și social, distanțându-se astfel de perspectiva strict estetică sau formală-plastică pe care o adoptă majoritatea studiilor privind istoria artelor. Al treilea studiu, și ultimul din această secțiune, îi aparține lui Cristian Vasile, care analizează relația complicată dintre intelectualii români și regimul comunist. Autorul se concentrează în special asupra celor mai relevante lucrări de istorie recentă care discută fie aspecte ale cooptării intelectualilor de către regimul comunist, fie manifestări ale diverselor forme de rezistență împotriva regimului, cu accent pe cazurile de disidență radicală.

A treia secțiune, Transnațional vs. Național, reunește trei studii care ilustrează actualitatea și utilitatea abordărilor transnaționale pentru analizarea fenomenului comunist din România și din Europa Centrală și de Est. Dincolo de dimensiunea transnațională, studiile din această secțiune vorbesc și despre experiența comună a autorilor, care au colaborat în cadrul unui proiect european de anvergură, și anume, proiectul COURAGE (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries), finanțat de Uniunea Europeană prin programul HORIZON 2020. Pentru exactitate, trebuie spus că autorul unuia dintre studiile din secțiunea a doua, este vorba de Corneliu Pintilescu, a făcut de asemenea parte din echipa acestui important proiect european. Revenind la secțiunea a treia a volumului de față, primul studiu din această secțiune îi aparține lui Csongor Jánosi și se concentrează asupra a două „instituții unipersonale,” și anume, doi reprezentanți ai elitei ecleziastice maghiare din România. Este vorba de două personalități ale căror sfaturi, atitudini și acțiuni personale îndreptate spre experimentarea activă, individuală și comunitară, a credinței creștine le-au făcut să intre în cele din urmă în conflict cu regimul comunist. Aceste personalități sunt episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Áron Márton, și pastorul reformat de Cluj-Dâmbul Rotund, János Dobri. Al doilea studiu, realizat de Andrei Cușco, propune o interpretare inedită a istoriilor personale și profesionale ale unor intelectuali din Moldova Sovietică (Republica Sovietică Socialistă Moldovenească-RSSM), în principal scriitori, în perioada 1960-1980. Autorul subliniază importanța transferurilor dinspre centru spre periferie și a specificului mobilității sociale de tip sovietic pentru manifestarea unor tendințe antiregim care au căpătat ulterior, în perioada reformelor introduse de Mihail S. Gorbaciov, forma unei agende naționale bine

definite. Cel de-al treilea studiu, și ultimul din această secțiune, semnat de Cristina Petrescu, demonstrează că în România lui Ceaușescu genurile muzicale la modă în Occident au constituit nucleul unei subculturi a tinerilor în anii 1970 și 1980. Studiul arată că aceste genuri muzicale au generat experiențe formative și au modelat identitatea colectivă a unor generații care visau să facă parte din lumea liberă. Astfel, în condițiile izolării culturale din România comunistă, muzica occidentală a reprezentat un surogat de libertate.

După cum aminteam mai sus, acest volum se încheie cu un text memorabil, și anume, discursul de recepție rostit de profesorul Daniel Chirot cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București (10 octombrie 2019). Intitulat „De ce sociologia și istoria românească din secolul XX sunt relevante astăzi,” textul profesorului Chirot vorbește despre experiența formativă a unui tânăr intelectual american venit în România în ianuarie 1970 pentru un stagiul de cercetare pentru teza de doctorat, despre ideile care au stat la baza numeroaselor sale cărți care i-au adus o largă recunoaștere internațională și despre atacurile concertate din ziua de astăzi asupra ideilor generoase ale iluminismului liberal. Cu privire la România, cuvintele profesorului Chirot sunt emoționante și în același timp dătătoare de speranță: „Din anii în care am citit și am reflectat despre România și din contactul cu oamenii pe care i-am întâlnit atunci când am venit pentru prima oară în această țară s-au născut multe dintre ideile mele generale. Cele mai multe dintre ele, s-a dovedit ulterior, se pot aplica și restului lumii. Mi-a luat mult timp ca să apreciez pe deplin acest fapt, dar acum o fac. Pentru aceasta îi sunt foarte recunoscător României.”

Nu putem încheia această introducere fără a adresa un cuvânt de mulțumire biroului din România al

Fundației Konrad Adenauer, care, în spiritul promovării valorilor fundamentale ale democrației moderne, a susținut constant proiecte academice precum cel din care s-a născut volumul de față. După cum am afirmat în numeroase rânduri, fără sprijinul Fundației Konrad Adenauer peisajul cercetărilor privind fenomenul comunist din România ar fi fost mult mai sărac.